

Figuur 2. Twee werksters van de zwarte reuzenmier. Foto: Michiel Hemminga
Two workers of Camponotus vagus.

na 1980 slechts op drie plaatsen in ons land is gevonden (Van Loon 2004). Het kalkrijke deel van Zuid-Limburg, waarin Schin op Geul ligt, is 's zomers warmer dan de rest van ons land. Zou de zwarte reuzenmier zich in ons land kunnen voortplanten en meer gebieden kunnen koloniseren als het klimaat warmer wordt? Bruidsvluchten zijn vooral op warme middagen in juni en juli te verwachten, maar voor zover ik weet zijn deze nog niet in ons land waargenomen. Voor mierenliefhebbers moet het een uitdaging zijn om hier eens goed op te letten.

Dankwoord

Frits Smeets van ProRail wil ik bedanken voor het sturen van gegevens over de herkomst van de spoorbielzen, Rob Sluijter (KNMI) voor het verstrekken van informatie over het lokale klimaat en Michiel Hemminga and François Vankerkhoven voor het sturen van foto's.

Agapanthia intermedia (Coleoptera: Cerambycidae), een nieuwe boktor voor de Nederlandse fauna

Tijdens onderzoek naar het voorkomen en de verspreiding van de Nederlandse boktorren trof ik in de collectie van het Zoologisch Museum Amsterdam (ZMAN) een onlangs verworven boktor aan die nieuw voor de Nederlandse fauna bleek te zijn. De kever, *Agapanthia intermedia* Ganglbauer (figuur 1A), maakte onderdeel uit van de voormalige collectie van Mr. CMC Brouérier van Nidek (Brugge 2006). De etikettering vermeldt: Nederland, N-H., Lage-Vuursche, 26-IV-1962, C

Literatuur

- Bernard F 1968. Les fourmis d'Europe occidentale et septentrionale. Faune de l'Europe et du bassin Méditerranéen 3.
- Boer P & Gruyter T de 1999. Mieren in de Noordhollandse duinen. Verspreidingsatlas PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland.
- Czechowski W 2005. Nest competition between *Camponotus vagus* (Scopoli, 1763) and *C. herculeanus* (Linnaeus, 1758) (Hymenoptera: Formicidae) in the Białowieża Forest (Poland). Myrmecologische Nachrichten 7: 43-45.
- Loon AJ van 2004. Formicidae - mieren. In: De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Formicidae) (Reemer M, Loon AJ van, Peeters TMJ eds). Nederlandse Fauna 6: 227-263.
- Mabelis AA 1994. Flying as a survival strategy for wood ants in a fragmented landscape (Hymenoptera, Formicidae). Memorabilia Zoologica 48: 147-170.
- Seifert B 1996. Ameisen, beobachten, bestimmen. Naturbuch Verlag.
- Seifert B 1998. Rote Liste der Ameisen (Hymenoptera: Formicidae). In: Rote Liste gefährdeter Tiere Deutschlands. Schriften-

reihe für Landschaftspflege und Naturschutz 55.

Stitz H 1939. Ameisen oder Formicidae. In: Die Tierwelt Deutschlands 37 (Dahl F ed). Fischer Verlag.

Summary

Is the black carpenter ant (*Camponotus vagus*) indigenous in The Netherlands?

Recently, the black carpenter ant (*Camponotus vagus*) was discovered on the platform of a small station in the most southern part of The Netherlands (Schin op Geul). The nest was situated in one of the railway sleepers. Three possibilities are discussed how the species could have arrived at the station: (1) A queen (and maybe her brood) could be imported more than 20 years ago with the railway beams from France when the existing sleepers were replaced. This explanation is improbable because at that time the imported wood was sawed into pieces and creosoted under high temperature and pressure. (2) A (fertilized) queen may have stolen a ride on a train from Germany, which enters that station only twice a year. Also this explanation seems very unlikely to me. (3) A (fertilized) queen may have colonized the area spontaneously by means of flying. It is unlikely that the queen flew out from the nearest known population of the black carpenter ant in Germany (which is situated more than 75 km away), but the existence of populations which are situated more nearby cannot be excluded. It is very doubtful whether this small local population is able to expand. Up till now, no nuptial flights of this species are observed in The Netherlands. However, this thermophilic species may thrive better if the climate becomes warmer.

A.A. Mabelis

Alterra, Wageningen-UR
Centrum Ecosystemen
Postbus 47
6700 AA Wageningen
Bram.Mabelis@wur.nl

intermedia als een westelijke variëteit wordt gezien van *A. violacea* en ook Villiers (1978) en Vives (2000) noemen *A. intermedia* nog een variëteit. Andere auteurs zoals Frieser (1976), Niehuis (2001), Sama (2002) en Švácha (2001) nemen *A. intermedia* als zelfstandige soort wel op. Frieser (1976) geeft een aanvulling op de tabel zoals beschreven in de serie 'Die Käfer Mitteleuropas' (Harde 1966), waarmee determinatie op uiterlijke kenmerken mogelijk is.

Agapanthia intermedia is volgens Sama (2002) bekend van Duitsland, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Oosten-

van Nidek. Helaas zijn geen verdere gegevens bekend. De vindplaats Lage-Vuursche ligt in de provincie Utrecht nabij de grens met de provincie Noord-Holland. Abusievelijk is op het etiket 'N-H.' vermeld.

Agapanthia intermedia is nauw verwant aan *A. violacea* Fabricius (figuur 1B) maar wordt door sommige auteurs als een variëteit van laatstgenoemde gezien. Zo verwijst Bense (1995) naar een publicatie van Dajoz (1978), waarin *A. in-*

rijk, Noord-Oost Italië en Zuid-Frankrijk. Op de website van Fauna Europaea worden nog genoemd Oekraïne, Wit-Rusland, Moldavië, Polen, Roemenië en Rusland. Het areaal van *A. intermedia* blijkt verder naar het noorden door te lopen dan het areaal van *A. violacea*. De verspreiding van *A. intermedia* is echter, mede als het gevolg van de verwarring over de taxonomische status, nog onvoldoende bekend. Niehuis (2001) vermeldt 148 opgaven van *A. intermedia* voor Rheinland-Pfalz en het Saargebied. Allenspach (1973), Baumann (1997), Brakman (1966), Harde (1966), Köhler & Klausnitzer (1998), Muylaert (1984) en Picard (1929) noemen *A. intermedia* niet in hun werk.

De kevers, 8-13 mm groot, zijn glanzend metaalkleurig blauw, minder vaak groen en zelden purperrood. Bij *A. intermedia* zijn de dekschilden op de achterste helft meer afgevlakt, zwak, maar duidelijk verbreed en is de witte beharing dichter, terwijl bij *A. violacea* de beharing minder dicht en zwart is en de dekschilden cilindervormig. Een opvallend kenmerk bij *A. intermedia* is de kleur van de borstelharen die als een krans aan het uiteinde van de middelschenen te zien zijn. Bij *A. violacea* zijn deze zwart, langer en minder dicht ingeplant (figuur 2A); bij *A. intermedia* zijn de borstelharen oranjegeel en dichter opeen ingeplant (figuur 2B).

Volgens Švácha (2001) heeft de ontwikkeling van *A. intermedia* uitsluitend plaats in beemd-kroon (*Knautia arvensis*), terwijl *A. violacea* polyfaag is. Van het uiterlijk zeer op beemd-kroon gelijkend duifkruid (*Scabiosa columbaria*) is *A. violacea* gemeld. Horion (1974) vermoedt dat oude vermeldingen van vondsten van *A. intermedia* op duifkruid berusten op een foutieve determinatie van de plant, omdat duifkruid in Duitsland heel verspreid en zeldzaam voorkomt.

De indruk bestaat dat *A. intermedia* meer voorkomt in centraal Europa en *A. violacea* de warmere gebieden van zuid en zuid-oost Europa prefereert. *Agapanthia violacea* komt voor van Frankrijk en Noord-oost Spanje over Midden-, en Oost-Europa, de Balkan, Klein-Azië, Caucasus en verder over de Westaziatische steppengordel oostwaarts tot aan het Baikalmeer. Deze keversoort mijdt volgens Baumann (1997) de Atlantische invloedseer.

De kever komt voor van medio april tot augustus, maar is vooral actief in mei en juni. Een verdere verspreiding van *A. intermedia* in Nederland moet niet worden uitgesloten. Warmteminnende soorten lijken hun areaal uit te breiden naar onze regio. Gericht zoeken op de waardplant, beemd-kroon, verdient aanbeveling.

Figuur 1. **a** *Agapanthia intermedia*, Lage-Vuursche, Utrecht, 26.iv.1962, leg. C. van Nidek, **b** *A. violacea*, Col de Gratteloupe, Dept. Var, Frankrijk, 4-5.v.1989, leg. A. Teunissen. Foto's: Kees van Achterberg
a *Agapanthia intermedia*, Lage Vuursche, Utrecht, 26.iv.1962, leg. C. van Nidek, **b** *A. violacea*, Col de Gratteloupe, Dept. Var, France, 4-5.v.1989, leg. A. Teunissen.

Dankwoord

Graag wil ik Kees van Achterberg (Nationaal Natuurhistorisch Museum Leiden) bedanken. Hij hielp mij met het vervaardigen van de afbeeldingen (Olympus motorized stereomicroscope SZX12 with Analysis Extended Focal Imaging Software). Ben Brugge (Zoologisch Museum Amsterdam), dank ik hartelijk voor het uitlenen

van het exemplaar van de nieuwe soort voor onze fauna.

Literatuur

- Allenspach V 1973. Insecta Helvetica, Catalogus, Cerambycidae. Schweizerische Entomologische Gesellschaft.
Baumann H 1997. Die Bockkäfer (Coleoptera, Cerambycidae) des nördlichen Rheinlandes.

Figuur 2. Krans van borstelharen rond de top van de middelscheen van **a** *Agapanthia intermedia* en **b** *A. violacea*. Foto's: Kees van Achterberg
a Setal fringe on the apex of the middle tibia of **a** *Agapanthia intermedia* and **b** *A. violacea*.

- Decheniana 36: 13-140.
- Brakman PJ 1966. Lijst van Coleoptera uit Nederland en het omliggende gebied. Monographieën van de Nederlandse Entomologische Vereeniging 2: i-x, 1-219.
- Brugge B 2006. In memoriam Chris Brouéris van Nidek. Entomologische Berichten 66: 24-25.
- Dajoz R 1978. La variabilité géographique de *Agapanthia violacea* (Col. Cerambycidae). l'Entomologiste 34: 127-133.
- Frieser R 1976. Cerambycidenstudien (Col. Cerambycidae). Nachrichtenblatt der Bayerischen Entomologen 25: 43-44.
- Harde KW 1966. 87. Familie: Cerambycidae. In: Die Käfer Mitteleuropas 9 (Freude H, Harde KW & Lohse GA eds): 7-94. Goecke & Evers.
- Horion A 1974. Faunistik der Mitteleuropäischen Käfer XII (Cerambycidae). Schmidt.
- Köhler F & Klausnitzer B 1998. Verzeichnis der Käfer Deutschlands. Entomologische Nachrichten und Berichte (Dresden). Beiheft 4: 1-185.
- Muylaert A 1984. Fauna van België. Boktorren (Cerambycidae). Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- Niehuis M 2001. Die Bockkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland. Gesellschaft für Naturschutz und Ornithologie Rheinland-Pfalz e.V.
- Picard F 1929. Faune de France 20. Klaus reprint.
- Sama G 2002. Atlas of the Cerambycidae of Europa and the Mediterranean area 1: 1-173.
- Šváchá P 2001. In: Die Larven der Käfer Mitteleuropas 6 (Klausnitzer B ed). Heidelberg/Berlin.
- Teunissen A 1998. Nieuwe en zeldzame boktorren voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Cerambycidae). Entomologische Berichten 58: 11-14.
- Villiers A 1978. Faune des Coléoptères de France. Cerambycidae: 1-597. Lechevalier.
- Vives E 2000. Coleoptera, Cerambycidae. Fauna Iberica 12: 1-715.

Summary

***Agapanthia intermedia* (Coleoptera: Cerambycidae), a new longhorn beetle to the Dutch fauna**

During an investigation of the distribution and phenology of Dutch longhorn beetles a single specimen of the warmth-loving *Agapanthia intermedia* was found. This specimen was found in Lage-Vuursche. Although little is known about its distribution it has been observed in various Central European countries.

Agapanthia intermedia is closely related to *Agapanthia violacea*. Their differences are discussed. A further spread of *Agapanthia intermedia* into the Netherlands is to be expected. It is recommended to specifically monitor the host plant *Knautia arvensis*.

A.P.J.A. (Dré) Teunissen
Strausslaan 6
5251 HG Vlijmen
dre.teunissen@zonnet.nl

Mompha jurassicella (Lepidoptera: Momphidae) nieuw voor de Nederlandse fauna

Op 2 mei 2006 trof ik 's morgens bij de dagelijkse inspectie van de lichtval (HPL 125 W) te Kortgene in de provincie Zeeland een vlindertje aan dat op grond van het uiterlijk niet direct op naam kon worden gebracht. Het is een vlinder met een spanwijdte van 12 mm en met vrijwel ongetekende bruingrijze voorvleugels en lichtgrijze achtervleugels (figuur 1). Het exemplaar maakte een afgevoegen indruk. De omhooggerichte palpen en de smalle, spits toelopende achtervleugels deden, gelet op de vliegtijd, vermoeden dat het om een overwinterd exemplaar uit het genus *Mompha* zou kunnen gaan.

In zo'n situatie dient een preparaat van het genitaal te worden gemaakt om tot een zekere determinatie te kunnen komen. Na vervaardiging en bestudering van het preparaat bleek het te gaan om een mannelijk exemplaar van *Mompha jurassicella* (Frey). De vorm van de valven, met name van de uiteinden van de cucullus en de sacculus, alsmede van de cornuti in de aedeagus, zijn bij het onderscheiden van de soorten uit dit genus van doorslaggevende aard. Een beschrijving van deze soort en een afbeelding van het imago en het genitaal wordt gegeven door Koster (2002).

Opgemerkt moet worden dat deze soort lange tijd aangeduid is als *Mompha subdivisella* Bradley. Recent is vastgesteld dat dit een synoniem is van *Laverna jurassicella* Frey, die thans in het genus *Mompha* is ondergebracht (Koster & Sinev 2003).

De rups leeft op harig wilgenroosje

(*Epilobium hirsutum* L.) en maakt daarbij een mijngang in de stengel. De vlinder overwintert en leeft van september tot het volgend voorjaar (Koster & Sinev 2003). De genoemde voedselplant is in ons land algemeen op vochtige plaatsen. Ook in de directe omgeving van de vangplaats in Kortgene, in een tuin aan de rand van de bebouwde kom, is het harig wilgenroosje beslist geen zeldzaamheid. Toch is het de vraag of deze planten langs poldersloten en aan de oever van het nabijgelegen Veerse Meer als waardplant geschikt zijn, omdat de rups een voorkeur heeft voor planten die op een relatief droge plaats groeien (Koster 2002).

Deze soort was tot nu toe niet bekend uit ons land (Kuchlein & De Vos 1999). Wat betreft de verspreiding elders in Europa noemen Karstholt en Razowski (1996) Groot-Brittannië, Frankrijk, Spanje en Portugal. Koster (2002) noemt daarnaast Zwitserland en Oostenrijk. De vlinder is tot nu toe niet in België waargenomen (W. De Prins, persoonlijke mededeling). Ook uit Duitsland zijn geen gegevens bekend (W. Biesenbaum, persoonlijke mededeling). De verspreiding in Groot-Brittannië is globaal beperkt tot het zuidoosten van Engeland. De nieuwe vindplaats in ons land, Kortgene, ligt ongeveer op dezelfde breedtegraad en maakt dus onderdeel uit van de noordgrens van het thans bekende verspreidingsgebied van *M. jurassicella* in Europa.

Figuur 1. *Mompha jurassicella* ♂, 2 mei 2006, Kortgene. Foto: Kees van Achterberg
Mompha jurassicella ♂, 2 May 2006, Kortgene, Zeeland.